

הדמיון השכלי

רועי עמיר

ראשי פרקים:

מבוא
כוח נמוך
שיטת הרמב"ם:
שיטת רבי נחמן מברסלב:
כוח הדמיון כבסיס לנבואה
כוח חיובי לעבודת ה'
שילוב הכוחות
דמיון מרפא
סיכום

מבוא

פעמים רבות אנחנו מוצאים את עצמנו יושבים ובוהים באוויר ומדמיינים לנו כל מיני דמיונות, חלקם קשורים לחיי היום-יום וחלקם קשורים לעתיד הרחוק, חלקם הגיוניים וחלקם חסרי כל קשר למציאות. הדמיונות שלנו לפעמים נראים לנו כחלום רחוק שאיננו יכול להתממש, ואיננו מייחסים להם שום חשיבות ואף מזלזלים בהם. לכן, ברוב הפעמים אנחנו מתעלמים מהם ופשוט ממשיכים הלאה. מבט מעמיק יותר בדמיון, שהוא כוח בפני עצמו, יוכל להעניק לנו הסתכלות נוספת על כוח זה ואולי גם לתת לנו את הגישה לשימוש נכון ומדויק בו.

במאמר זה אנסה להראות את השיטות השונות ביחס לכוח הדמיון, וכן את הצדדים הטובים והרעים שמכיל כוח זה, ולהסביר כיצד נוכל להיעזר בו לצרכים רוחניים וצרכים גשמיים.

כוח נמוך

שיטת הרמב"ם:

הרמב"ם בשמונה פרקים פרק א מדבר על חמשת חלקי הנפש שיש באדם, כאשר אחד מחלקיו הוא כוח הדמיון (בלשונו: "כוח המדמה"). הרמב"ם כותב, שכדי שהאדם יוכל לתקן את מידותיו הוא צריך קודם כל להכיר את הנפש, על כן הוא מסביר כל חלק וחלק מחלקי הנפש.

הרמב"ם מתאר את כוח הדמיון כך:

והחלק המדמה - הוא הכח אשר יזכור רישומי המוחשים אחר העלמם מקרבת החושים אשר השיגום, וירכיב קצתם עם קצתם, ויפריד קצתם מקצתם. ולפיכך ירכיב זה הכח מן הדברים אשר השיגם - דברים שלא השיגם כלל, ואי אפשר להשיגם, כמו שידמה האדם ספינת ברזל רצה באויר, ואדם שראשו בשמים ורגליו בארץ, וחיה בעלת אלף עינים, על דרך משל, והרבה מאלו הנמנעות, ירכיבם הכח המדמה וימציאם בדמיון.¹

אומר הרמב"ם, שכוח הדמיון הוא הכוח שזוכר את כל מה שהשגנו על ידי החושים שלנו. ביכולתו לחבר בין כל אותן השגות וכך לייצר בדמיון דברים שאינם הגיוניים ומציאותיים.² הרמב"ם מגדיר את כוח הדמיון ככוח פיוזי גרידא, וטוען כי: "הדמיון נמצא לרוב בעלי החיים... ושהאדם לא הובדל בדמיון". הוא מדגיש את הצד החומרי שיש בכוח הדמיון, בכך שכל השגותיו הן רק מהחומר ואין ביכולתו להפשיט את הצורות שהוא מקבל. לעומתו, עומד הכוח השכלי, שיכול לפרק ולהפשיט מציאותיות שנוכחות מולו. על כן הוא אומר: "ולכן אין בחינה בדמיון".³ עוד הוא אומר: "וכבר ידעת כי כל כוח גופני שהוא נלאה ונחלש, ומתרופף לעתים, ומבריא בעתים אחרים, והכוח הזה המדמה כוח גופני הוא בלי ספק".⁴ מדברי

1 הקדמות הרמב"ם למשנה, שמונה פרקים, מהדורת הרב שילת, עמוד רל.

2 כמובן שהדוגמא שמביא הרמב"ם על ספינת ברזל שרצה באויר הייתה לפני שהומצא המטוס.

3 מורה נבוכים חלק א, עג, הקדמה עשירית - "הערה". הרמב"ם מרחיב שם בצורה בולטת על ההבדל בין הכוח השכלי, שמבחינתו הוא הכוח השולט והמשמעותי שמתעסק בעניינים יותר רוחניים ומופשטים, לבין כוח הדמיון, שמוגבל לעניינים חומריים בלבד.

4 מורה נבוכים חלק ב, לו.

הרמב"ם נראה שכוח הדמיון הינו כוח נמוך, שהשימוש בו מגביל את האדם לעניינים חומריים, ומונע ממנו מלהתעסק בעניינים יותר מופשטים.

שיטת רבי נחמן מברסלב:

ר' נחמן "מנמיך" עוד יותר את כוח הדמיון, ומדגיש עד כמה כוח זה מסוגל להטעות את האדם שמשתמש בו. בנוסף, הוא מחזק את השימוש בכוח השכלי ואת ההתרחקות מכוח הדמיון. כך הוא כותב בליקוטי מוהר"ן קמא, כח:

כי צריך כל אדם להוציא את עצמו מהמדמה ולעלות אל השכל. וכשנמשך אחר המדמה זה בחינת שרירות לב, שהוא הולך אחר המדמה שבלב. וכשיוצא משרירות, הלב ומשבר לבו האבן - זה בחינת שמיר, שעל ידו נכנע האבן, ואינו הולך אחר התאוות המדומות, והולך אחר השכל.

ר' נחמן מדגיש, כמה הדמיון הוא כוח ששואב את האדם אליו ומטעה אותו, ועד כמה קשה לצאת ממנו אם נמשכים אחריו. בשיחות הר"ן (שיחה ו), ממשיל ר' נחמן את כוח הדמיון ליצר הרע שמושך את האדם למקומות לא טובים. הדמיון גורם לאדם לחשוב שיש לו ביד את מה שהוא רוצה, ובכך הוא מושך אותו למקומות נמוכים שמהם צריך להתרחק. כדוגמא, אפשר לציין את עולם הפרסום והתקשורת, שמשתמש בתמונות ובכותרות כדי לגרום לנו לדמיין דברים שאנחנו רוצים לראות, אך בפועל מה שהם מפרסמים בכלל לא קשור לעניין שאנחנו מתעניינים בו. הדמיון שלנו הוא זה שסוחף אותנו להישאב אחר הפרסומים הללו.

המשיכה אחר הדמיון מתבטאת על ידי הרצון שלנו לראות או לחוש משהו שאנחנו רוצים מאוד לצייר אותו בדמיוננו, אפילו כאשר מדובר בזיוף מוחלט. כך אנחנו מתפתים ונמשכים אחר משהו שהוא לא אמיתי כדי כביכול לספק את רצונותינו.

כוח הדמיון כבסיס לנבואה

למרות צדדיו הנמוכים והחומריים של כוח הדמיון, חלק מהראשונים והאחרונים שמים דגש על כוח זה כבסיס היסודי של הנבואה, שבלעדיו לנבואה אין אפשרות להתממש. כך לדוגמה כותב הרמב"ם:

דע כי אמיתת הנבואה ומהותה היא השפע השופע מאת ה'... באמצעות השכל הפועל על הכוח ההגיוני, ואחר כך על הכוח המדמה... ומצב זה הוא תכלית שלמות הכוח המדמה, וזוהי רום מעלת האדם ותכלית השלמות שאפשר שתמצא למינו...⁵

כלומר, השפע הרוחני שמגיע אל האדם "נקלט" על ידי הכוח השכלי, ולאחר ששפע זה עובר דרך הכוח המדמה, ועובר מעין "המחשה" - לנביא יש את היכולת לחזות את העתידות שהוא רואה בנבואה.⁶ למעשה, על פי הרמב"ם, הדמיון הוא הגורם העיקרי שמכשיר את האדם לקבל נבואה ולהגיע אל פסגת השלמות. כיוצא בזה או בדומה לכך כותב ר' יהודה הלוי בספר הכוזרי מאמר רביעי, ג:

וכשם שקבע הבורא יתברך בדקות רבה את היחס הזה בין החוש החיצוני ובין המוחש הגשמי, כך קבע בדקות רבה יחס בין החוש הפנימי ובין הענין הבלתי גשמי... ויתכן כי העין ההיא היא הכח המדמה. כל זמן שכח זה משמש את הכוח השכלי, עין זאת היא הרואה צורות עצומות ונוראות המורות על אמתות שאין בהן ספק...

כלומר, ישנם אנשים יחידים שחוננו ב"עין פנימית" שמאפשרת להם לראות צורות שונות בדיוק כמו שהם, והשכל מספק להם את הראיות על מהותם של הצורות. ר' יהודה הלוי טוען, שעין זו היא כוח המדמה שמעניק לאותם נבחרים את היכולת להתנבא ולהדריך את הדור על ידי ראיית המציאות שעתידה לקרות.

הרמח"ל מוסיף ואומר בדעת תבונות, קפ:

כי לא ניתן רשות לנביאים לראות הכבוד העליון כמו שהוא, אבל הכבוד המתגלה עליהם יחדש בלבם דמיונות נבואיים, שיהיו כמו לבושים וחידות לעניינים הראויים להגיע לידיעתם, וכמו כל שאר המשלים והחידות שבעולם. ואמנם אין דרך השגתם כמו שמשגת הדעת האנושית בדרך הטבעי; אבל היא השגה נשפעה בהם, וידיעה נחקקת, שלא יפול בה הספק וצורך העיון והרגל המופתים, אלא יתברר להם בלי שום ספק שהמתגלה עליהם ומדבר עמהם יהיה כבודו ית', והוא המחדש בלבם הדמיונות הנבואיים ההם.

המחזות שמופיעים לנביאים בנבואה מצטיירים בכל מיני ציורים בדמיון על פי מה שהאדם כבר ראה והשיג במציאות, וכך יש ביכולתו לראות מה יקרה בעתיד לפי הגבולות המצומצמים שיש בידיעתו.

5 מורה נבוכים חלק ב, לו.

6 עין עוד רמב"ם בהלכות יסודי התורה, ז, ג בענין דרך הודעת הנבואה לנביא.

אם כן, על אף הגדולה והחשיבות של הכוח השכלי בקבלת הנבואה, ישנה תלות בכוח הדמיון בכדי שהנבואה תוכל להיקלט אצל הנביאים. ודרך הדמיון, הם יוכלו לתאר מה הם ראו בנבואה עצמה.

אם כן, בדמיון יש שני צדדים: הצד העליון והשלם שלו, שבא לידי ביטוי אצל בחירי האומה על ידי נבואות שזכו לראות, והצד הנמוך שלו שמסוגל לגרור אותם למקומות שליליים.⁷

לצערנו, בטלה הנבואה מישראל, לכן נשאלת השאלה האם עכשיו נשארו לכוה הדמיון רק הצדדים הנמוכים? בנוסף, ראינו שהצד החיובי של כוח הדמיון התבטא דווקא אצל גדולי האומה, אז האם גם לשאר העם יש את היכולת לנתב את הצדדים השליליים של כוח הדמיון למקומות חיוביים?

כוח חיובי לעבודת ה'

רבים מתלמידי החכמים של עם ישראל לאורך הדורות הצליחו לראות את הפוטנציאל הגדול שטמון בכוח הדמיון, ואת המחויבות של כל אחד מעם ישראל לדעת להשתמש בו בצורה נכונה. הם הבחינו שבעזרת הכוונה טובה ונכונה גם אנשים פשוטים יוכלו להשתמש בכוח הדמיון בצורה חיובית שתעזור להם בעבודת ה'.

כך במסילת ישרים (כג) מדריך הרמח"ל את האדם בדרכו לקניית הענווה:

וכשיחשוב עוד וידמה בלבו רגע הכנסו לפני הבית דין הגדול של צבא מעלה, בעת שיראה עצמו לפני מלך - מלכי - המלכים הקדוש ברוך הוא... והוא עומד לפניו גרוע פחות ונבזה מצד עצמו, טמא ומגואל מצד מעשיו הירים ראש... וכי ישאלוהו איה איפוא פוך, איה גאונך וכבודך אשר נשאת בעולמך, מה יענה או מה ישיב על תוכחתו, הנה ודאי שלו רגע אחד יצייר האדם בשכלו האמת הזה ציור אמתו וחזק, פרוח תפרח ממנו כל הגאווה ולא תשוב אליו עוד.

מסביר הרמח"ל, שהאדם שישתמש בכוח הדמיון שלו לצייר את עצמו נידון על מעשיו מול ה', יוכל לראות באיזה מצב רוחני הוא נמצא, וזה יוביל אותו לתיקון מידת הגאווה. זוהי שיטה שיכולה לעזור לתיקון המידות כולן.

7 עיין עוד בנושא הנבואה דרך כוח הדמיון בליקוטי מוהר"ן תניינא ח'.

גם האדמו"ר מפיאסצ'נה מדריך רבות בספריו על הדרך שבה ניתן להיעזר בכוח הדמיון בשביל להתרגש ולהתחזק בעבודת ה' שלנו. לטענתו, על ידי חיזוק ושימוש נכון במחשבה, יכול האדם לדמיין את עצמו בכל מיני סיטואציות שיעזרו לו להתחזק בעבודתו. שיטה זו של השימוש בדמיון שאב מהספר נועם אלימלך, של ר' אלימלך מליז'נסק, בו אפשר למצוא הרבה דוגמאות של "דמיון מודרך" שיכול לעזור לאדם בהתקרבותו לה'.⁸

הרב קוק, עוסק רבות בכתביו בכוח הדמיון. גם הוא מציין את העוצמה וההשפעה של כוח זה על העולם הרוחני שלנו, אך מדגיש שהשימוש בו צריך להיות בדרך הנכונה:

יש בדמיון מעלות כאלה, שאין בשכל. הדמיון מחיה בנו את העולם בצורתו הרוחנית, וממילא עושה הוא את מהותנו הרוחנית יותר שלמה, אלא שבהתגברותו מטשטש הוא את התאר של העולם המעשי.⁹

אם כן, כוח הדמיון מסוגל לקחת אותנו למקומות שליליים ולהראות לנו דברים שקריים, שעלולים להסיט אותנו מדרך הישר כאשר נותנים לו יותר מדי מקום ונסחפים אחריו. אך בכוח הדמיון שלנו ישנן גם מעלות רבות שיכולות לעזור לנו בעבודה הרוחנית היום-יומית ויש בו צד שאי אפשר למצוא בכוח השכלי, צד שמקרב אותנו עוד יותר אל הקב"ה ואף מוסיף לנו רגש ורצון בעבודה שלנו.

שילוב כוחות

לאחר שביררנו את הצדדים הטובים שיש בכוח הדמיון, וכן שהוא יכול לשמש כל אדם ואדם כדי להוסיף עוד נופך בעבודת ה' שלו, נותר לברר כיצד אפשר לחזק את הכוח הזה, כך שהצדדים השליליים שבו לא ישתלטו על האדם ויגרמו לו לסטות מהדרך הראויה.

8 עיין הכשרת האברכים, ד, וכן בספר בני מחשבה טובה, שנותן הדרכות מעשיות לעבודת ה'.

9 אורות הקודש, א, הדמיון העליון, נב.

הרב חיים ויטאל, בספרו עץ חיים, מפרט את כוחות הנפש שיש באדם. כאשר הוא עוסק בעניין הכוח השכלי וכוח הדמיון, הוא מבחין בצדדים העליונים של הכוח השכלי, וכיצד הוא בא לידי ביטוי בהשתלבו עם כוח הדמיון.

וכך הוא מסביר:

עוד יש יתרון בשכל העיוני מכח המדמה כי המדמה לא ישיג אלא בחומר וכל ציוריו ודמיוניו יהיה בחומר אך השכל ישיג בצורה עצמה איך הוא וכן כח המדמה ידמה לפעמים שקר... נמצא כי בהצטרף שניהן יחדיו יהיה ב' תועליות; שיש הדמיון ציור ממש ואמיתי לפי כי הדמיון הוא כח כלי השכל ושל המדמה יחד... וגם כי הוא דמיון מה שראה השכל ולא הדבר עצמו שראה...¹⁰

שילוב שתי הכוחות מעלה את כוח הדמיון לדרגה יותר גבוהה, והופך אותו להיות כלי לשימוש השכל ממש. כשהדמיון עומד בפני עצמו הוא נמשך לחומר, בנוסף הדמיון יכול בקלות להכזיב ולדמות לנו דברי שקר. לשכל יש את היכולת להשיג את המהות והצורה של כל דבר במציאות, וכשהוא מסתייע בדמיון הוא יכול לצייר את המהות ותפוס אותו יותר טובה, כך להתכוונן אל עבר מטרתו. בנוסף, שילוב הכוחות מונע מכוח הדמיון לצייר דברים מזויפים ושקרניים שיכולים למשוך את האדם למקומות שליליים, מכיוון שהשכל מפריש אותו מרע ומכוון אותו לטוב. נמצא, שהשילוב בין שני הכוחות יכול להעלות את כוח הדמיון ולבטא בו את צדדיו הטובים בדרך להשגת המטרות החשובות של השכל.

כנזכר לעיל, הרב קוק הסביר כי כוח הדמיון הוא חשוב ונצרך, אך עם זאת הוא שם דגש על הצורך במיתון של כוח הדמיון: "זהירות וזיקוק צריך הוא הדמיון. שמירה גדולה דרושה לאדם מערפיליו, ועיקולי אורחותיו, סיבוכיו ונפתוליו".¹¹

הרב קוק מודע לפוטנציאל הטמון בכוח הדמיון, אך מדגיש שיש לזכך אותו ולהוציא ממנו את הצדדים השליליים שבו. לכן, הרב קוק מסביר שעל האדם לעמול בתורה ולעסוק במצוות, כדי לחזק את הצדדים הרוחניים שבו, באופן שגם הדמיונות שלו יהיו זכים וטהורים, ולא יהיו שום השפעות שליליות שישפיעו על הדמיון שלו. במובן מסוים, גישה זו קוראת לנו להשתמש בכוח השכלי שלנו, ולהעשיר אותו

10 עץ חיים, היכל ז, היכל אבי"ע, שער ו.

11 אורות הקודש, א, הדמיון העליון, נב.

בדברים רוחניים וטהורים, שיזכרו את כוח הדמיון, וביחד יצליחו להשיג כל מטרה.¹²

אם כן, שימוש נכון בכוח הדמיון יחד עם שילוב הכוח השכלי, עוזר לנו להשיג את האמת ולא נותן לכוח הדמיון לברוח למחוזות המנותקים מהמציאות. כך גם בנייה עצמית-רוחנית, שמאפשרת לאדם לעלות במעלות הרוחניות שלו, יובילו לזיכוכ של כוח זה וימנעו התפרצויות שליליות של דמיונות.

הדמיון המרפא

לאחר שראינו שבכוח הדמיון טמונים יסודות חיוביים, ועל ידי שימוש נכון בכוח הדמיון נוכל להגיע אליהם, נותר לנו לראות כיצד כוח הדמיון יכול גם לעזור לנו בהתקדמות שלנו לעבר מטרות שאנו מציבים לעצמנו בחיי היום יום.

הזכרנו את השיטה עליה דיבר האדמו"ר מפאסצ'נה והיא השימוש בדמיון מודרך העוזר לנו לדמיין סיטואציה על מנת לחזק את עבודת ה' שלנו. ואכן, רופאים ופסיכולוגים רבים משתמשים כיום בשיטה הזו שמאפשרת לאנשים לצאת ממצב נפשי לא טוב בהם הם נמצאים, או כדי להעניק לאנשים ביטחון עצמי בדרך לאיזו מטרה שהם מעוניינים להשיג. לדוגמא, אדם שנמצא במצב נפשי של דיכאון עמוק ומרגיש שאינו יכול לצאת מהמצב הקשה בו הוא נמצא, יכול על ידי שימוש בכוח הדמיון שלו, ליצור לעצמו מציאות מדומה, בה הוא מאושר ואופטימי, שמצליח לראות את הטוב שבכל דבר, וכך לצאת מהמצב הנפשי הקשה שלו. באופן דומה, אדם יכול להציב לעצמו מטרה מסוימת שאותה הוא רוצה להשיג, להשתמש בכוח הדמיון ולצייר את ההצלחה שלו, ובזכות אותו תרגיל לקבל ביטחון עצמי ולהצליח בפועל. כמובן שעבודה זו דורשת הרבה מאמץ ושימוש בכוח הדמיון שוב ושוב בצורה נכונה וטובה, אך זהו כלי שביכולתו לעזור לנו להשיג כל מטרה שניצבת בפנינו.

ישנן עוד שיטות רבות שיכולות לעזור לכל אדם עם המצב שבו הוא נמצא בחיים. כגון: מדיטציה, ציור, אמנות ועוד. שיטות אלו עוזרות בעצם לאדם להיכנס לתוך

12 עיין אורות הקודש, א, הדמיון העליון, סימן נח, וכן אורות ישראל ותחייתו פרק יז בנושא.

נפשו, לטפל בבעיותיו ובפחדיו, ולייצר לעצמו מעין תרופה פנימית שמסייעת לו בהמשך דרכו בחיים. הכוונה מדויקת בשימוש מאחת משיטות אלו המבוססות על הדמיון, תוכל לעזור לכל אדם בבעיותיו הנפשיות.¹³

סיכום

הדמיון נתפס הרבה פעמים בחיינו כדבר שלילי ומזויף. דבר שלא משקף את המציאות האמיתית, אלא גורם לנו לחשוב מחשבות שאין בהן שום הגיון או אמת. הדמיון נראה כמו כוח שאין ביכולתו לקדם אותנו, אלא דווקא להכשיל אותנו בדרכנו. בנוסף, גם אם אנחנו מצליחים לראות ניצוץ של דבר טוב בכוח הדמיון, אנו נוטים לחשוב שאין בנו את המעלות הדרושות כדי שהניצוץ הזה יופיע גם בנו.

אולם, בדמיון טמונים כוחות גדולים וטובים, שאם נדע כיצד להשתמש בו בצורה נכונה ונעשה עם עצמנו עבודה פנימית, נוכל לנתב אותו למסלול הטוב שבו ולהיעזר בו, בין אם זה בעבודת ה' שלנו ובין אם זה בהתקדמותנו בחיינו האישיים ובהשגת מטרות שאנו מציבים לעצמנו.

בסופו של דבר, גם מבחינה היסטורית, לכוח הדמיון הייתה תרומה רבה להתפתחות המציאות שבה אנו קיימים היום. אם הרצל לא היה משתמש בדמיונו כדי לחזות מדינה יהודית, יכול להיות שלא היינו נמצאים היום בארץ ישראל. אפילו הדוגמא בה הרמב"ם מדבר על ספינת ברזל שרצה באוויר, שנועדה להמחיש כמה הדמיון הוא רחוק מהמציאות, התממשה בסוף בדמות מטוס.

יש בידינו היכולת להשתמש בכוח עצום שיכול ליצור מצבים שונים ומציאויות חדשות שיכולות לשנות את פני העולם, אם רק נדע לעשות זאת בדרך הנכונה.

13 כמובן שזה צורך שהתהליך ילווה ע"י מומחה בתחום.